

اولریش رودولف و کتاب ارزشمند او دربارهٔ ماتریدیّه

Ulrich Rudolph, al-Māturīdī and the Development of Sunnī Theology
in Samarqand, translated by Rodrigo Adem (Leiden: Brill, 2015)

دیگر نگاه‌ها

حمید عطائی نظری

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

دکتر اولریش رودولف Ulrich Rudolph استاد مطالعات اسلامی دانشگاه زوریخ سوئیس یکی از برجسته‌ترین و نامورترین اسلام‌شناسان و کلام‌پژوهان حال حاضر در اروپا است. وی در سال ۱۹۵۷ میلادی در شهر اوفنباخ آلمان چشم به جهان گشود. در سال‌های ۱۹۷۷ تا ۱۹۸۵ دوره کارشناسی خود را در رشته‌های فلسفه، تاریخ و مطالعات اسلامی در دانشگاه‌های فرانکفورت، ماین، توینگن و بوخوم سپری کرد. در سال ۱۹۸۶ موفق به اخذ درجهٔ دکتری از دانشگاه توینگن آلمان شد. وی در سال‌های ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۳ با بخش مطالعات عربی دانشگاه گوتینگن آلمان همکاری داشته و طی سال‌های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۵ جانشین کرسی یوزف فان اس در دانشگاه توینگن بوده است. رودولف در ۱۹۹۶ استاد مدعو دانشگاه اِکسان پروانس (Aix-en-Provence) فرانسه بود و در سال ۱۹۹۷ به عنوان استادیار در دانشگاه گوتینگن مشغول به کار شد. پس از آن در سال ۱۹۹۹ به سمت استاد تمامی در رشتهٔ مطالعات اسلامی در دانشگاه زوریخ سوئیس دست یافت. اولریش رودولف ویراستار همکار مجلات معروفی چون مجلهٔ مطالعات

چکیده: اولریش رودولف استاد مطالعات اسلامی دانشگاه زوریخ سوئیس یکی از برجسته‌ترین اسلام‌شناسان و کلام‌پژوهان حال حاضر در اروپا است. از میان آثار رودولف، کتابی که بسیار مورد توجه قرار گرفته، کتاب او درباره مکتب ماتریدیّه با عنوان «ماتریدی و کلام سنی در سمرقند» است. نویسنده در نوشتار حاضر می‌کوشد کتاب مذکور را معرفی کرده و اهمیت آن را به محققان کلام پژوه گویا نماید. وی در راستای این هدف، نخست، آثار رودولف را به اختصار معرفی و نیز اشاره‌ای مختصر به فرقه ماتریدیّه و وضعیت کنونی تحقیقات ایرانی درباره آن دارد.

کلیدواژه‌ها: اولریش رودولف، ماتریدیّه، اسلام‌شناسان، کلام پژوهان، کتاب ماتریدی و کلام سنی در سمرقند، کلام پژوهی، ماتریدی پژوهی، فرقه‌های اهل سنت، معرفی کتاب.

مائریدی و کلام اهل سنت در سمرقند، لیدن، ۱۹۹۷. در ادامه درباره این کتاب رودولف به تفصیل صحبت خواهیم کرد.

3. (zusammen mit Dominik Perler:) Occasionalismus. Theorien der Kausalität im arabisch-islamischen und im europäischen Denken, Göttingen 2000, 278 S.

(با همکاری دومینیک پرلر): نظریه‌های علیت در اندیشه‌های عربی - اسلامی و اروپایی، گوتینگن، ۲۰۰۰، ۲۷۸ ص.

4. Islamische Philosophie. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, München 2004, 119 S. - 2. Aufl. München 2008. - 3., durchgesehene und erweiterte Auflage München 2013, 128 S.

4a. Italienische Übersetzung unter dem Titel La filosofia islamica, traduzione di Carmela Baffioni, Bologna: Società Editrice il Mulino 2006, 140 S.

4b. Französische Übersetzung unter dem Titel La philosophie islamique. Des commencements à nos jours, trad. par Véronique De-caix, Paris: Vrin 2014, 172 S.

کتاب «فلسفه اسلامی از آغاز تا امروز» نخست در سال ۲۰۰۴ میلادی در مونیخ منتشر شد (۱۱۹ ص). پسان‌تر در سال ۲۰۰۸ ویراست دوم آن در همان جا به طبع رسید. چند سال بعد در ۲۰۱۳ میلادی نیز ویراست سوم آن با اصلاحات و افزوده‌های بیشتر به بازار عرضه شد (۱۲۸ ص). ترجمه ایتالیایی این کتاب در سال ۲۰۰۶ و ترجمه فرانسوی آن در ۲۰۱۴ میلادی منتشر شده است. این اثر موجز در واقع یکی از تألیفات مهم رودولف دربارهٔ تاریخ فلسفه اسلامی است که در آن تلاش کرده نگرش و نگارش تازه‌ای از تاریخ فلسفه در جهان اسلام ارائه کند. آقای شهرام تقی‌زاده انصاری در مجله کتاب ماه دین (شماره ۱۰۵ - ۱۰۶ - ۱۰۷، ص ۸۷ - ۹۱) گزارشی از ویراست نخست این کتاب منتشر کرده‌اند که رجوع به آن برای آگاهی اجمالی از دیدگاه‌های رودولف دربارهٔ تاریخ فلسفه اسلامی سودمند است. همچنین مقاله‌ای از رودولف زیر عنوان «رویارویی فلسفه اسلامی با تفکر اروپایی» با ترجمه شهرام تقی‌زاده انصاری منتشر شده است^۲ که مطالعه آن نیز برای آشنایی بیشتر با اندیشه‌های رودولف در باب سیر تاریخی فلسفه اسلامی قابل توصیه است.

5. (hg. mit Dominik Perler:) Logik und Theologie. Das Organon im arabischen und im lateinischen Mittelalter, Leiden 2005, 511 S.

۲. این مقاله ابتدا در نشریه اعتماد ملی، ش ۵۶۰، موزخ ۱۳۸۶/۱۰/۲۵ منتشر شد و پسان‌تر همراه با ملاحظات در باب آن از سوی آقای حسین قاسمی، در مجله بازتاب اندیشه، ش ۹۴، بهمن ۱۳۸۶ ص ۴۹-۵۵ بازنشر گردید.

آسیایی (studies Asian) و همچنین عضو هیأت مشاوران علمی چند مجله معتبر اسلام‌شناسی و شرق‌شناسی همچون مجله تحقیقات کلام اسلامی فرانکفورت (Frankfurt Journal of Islamic theological studies) می‌باشد.^۱

پروژه اصلی تحقیقاتی رودولف «تاریخ فلسفه در جهان اسلام» است که حاصل آن تاکنون در

قالب دو کتاب و چندین مقاله به زبان آلمانی انتشار یافته و به عقیده کارشناسان فصل‌نویسی را در پژوهش‌های غربیان دربارهٔ تاریخ فلسفه اسلامی رقم زده است. گذشته از این وی تحقیقات متعددی در حوزه مسائل کلام اسلامی داشته است که بیشتر آنها به زبان آلمانی منتشر شده است.

مهم‌ترین کتاب‌های اولریش رودولف عبارت است از:

1. Die Doxographie des Pseudo-Ammonios. Ein Beitrag zur neuplatonischen Überlieferung im Islam, Stuttgart 1989 (zugl. Dissertation, Tübingen 1986/87), 284 S.

عقیده‌نگاری آمونیوس، مساهمتی در سنت نوافلاطونی در اسلام. این اثر پایان‌نامه دکتری رودولف بوده است که در سال ۱۹۸۶ در دانشگاه توینینگن از آن دفاع کرده و در سال ۱۹۸۹ آن را در اشتوتگارت منتشر کرده است.

2. Al-Māturīdī und die sunnitische Theologie in Samarkand, Leiden 1997 (zugl. Habilitationsschrift, Göttingen 1992), 396 S.

2a. Russische Übersetzung, Almaty 1999, 286 S.

2b. Usbekische Übersetzung, Taschkent 2001, 397 S.

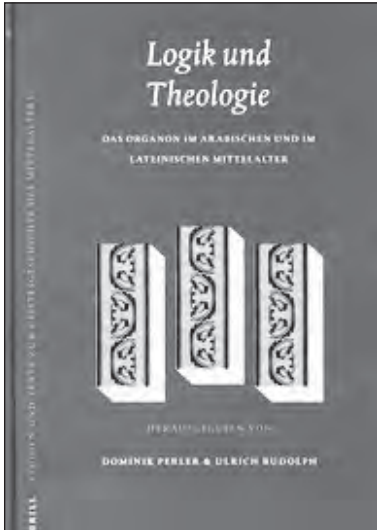
2c. Gekürzte usbekische Version, Taschkent 2002, 203 S.

2d. Englische Übersetzung u. d. T. Al-Māturīdī and the Development of Sunni Theology in Samarcand, transl. by Rodrigo Adem, Leiden 2015, 362 S.

۱. اطلاعات یادشده براساس مطالب مندرج در صفحه اختصاصی وی در سایت دانشگاه زوریخ ارائه شده است. نگرید به:

<http://www.aoi.uzh.ch/islamwissenschaft/personen/professoren/rudolph.html>

از میان آثار یادشدهٔ رودولف، کتابی که بسیار مورد توجه قرار گرفته و مقبولیت عام پیدا کرده کتاب او دربارهٔ مکتب متأریدی با عنوان «متأریدی و کلام سنی در سمرقند» است. این کتاب (حدود چهارصد صفحه) در اصل، رسالهٔ وی برای احراز مقام استادی در دانشگاه توپینگن بوده^۴ که آن را در سال ۱۹۹۲ نگاشته و پسان‌تر در سال ۱۹۹۷ از سوی انتشارات بریل در لیدن

منتشر کرده است. کتاب رودولف امروزه یکی از بهترین و دقیق‌ترین پژوهش‌ها دربارهٔ تاریخ و اندیشهٔ کلامی متأریدی در قرون نخستین به شمار می‌آید و بسیاری از محققان از آن به عنوان مرجعی دست‌اول در زمینهٔ متأریدی پژوهی یاد می‌کنند. ترجمهٔ آن به سه زبان دیگر، خود نشان از اهمیت قابل توجه این اثر دارد.

کتاب «متأریدی و کلام اهل سنت در سمرقند» که در اصل به زبان آلمانی نگاشته شده است، در سال ۱۹۹۹ به روسی ترجمه و در آلمانی قزاقستان منتشر شد. پس از آن در ۲۰۰۱ میلادی به زبان اُزبکی ترجمه و در تاشکند به طبع رسید. یک سال بعد تحریر خلاصه‌ای از برگردان اُزبکی آن نیز در همان‌جا منتشر شد. به تازگی هم در سال ۲۰۱۵ میلادی ترجمهٔ انگلیسی آن از سوی انتشارات بریل به چاپ رسید.^۵ راینهارت آیزنرگراشی مختصر از طبع آلمانی کتاب رودولف را در مجلهٔ چکیده‌های ایرانشناسی^۶ و تانلی گُکانن بررسی کوتاهی از

۴. در کشورهای آلمانی زبان و برخی دانشگاه‌های فرانسه افراد برای رسیدن به مقام استادی باید رساله‌ای مستقل بنگارند. در این کشورها کسی که از رساله دکتری خود دفاع کرده پیش از نام خود فقط مجاز به استفاده از عنوان دکتر (DR) است. چنین شخصی می‌تواند در دانشگاه تدریس کند، ولی اجازه ندارد هدایت دانشجوی دوره دکتری را برای نگارش رساله بر عهده بگیرد. این افراد اگر بخواهند در سیستم دانشگاهی بمانند باید دوره habilitation را بگذرانند و از یک رسالهٔ دیگر دفاع کنند تا بتوانند پیش از نام خود از عنوان Prof استفاده کنند و راهنمایی رسالهٔ دانشجوی دوره دکتری را به عهده بگیرند. برای نمونه، کتاب اندیشه‌های کلامی علامه حلی خانم اشمیتکه رسالهٔ دکتری و کتابی که دربارهٔ این ابی جمهور احسانی نگاشته‌اند، رساله استادی ایشان است. (از دوست دانشورم آقای احمدرضا رحیمی ریس بابت ارائهٔ این توضیح متشکرم).

5. Ulrich Rudolph, *al-Māturīdī and the Development of Sunni Theology in Samarkand*, translated by Rodrigo Adem (Leiden: Brill, 2015), x+362 pp. Price HB \$189.00. EAN 978-9004234154.

6. Reinhard Eisener, Rudolph, Ulrich, «Al-Maturīdī und die Sunnitische Theologie in Samarkand. New York - Leiden - Köln, Brill Academic Publishers, 1997, 396 p., indexes (proper names, religious and political groups, Arabic terms).», *Abstracta Iranica* [En ligne], Volume 22 | 1999, document 347, mis en ligne le 17 février 2010, consulté le 11 février 2016. URL : <http://abstractairanica.revues.org/36783>.

منطق و کلام، ارغنون در دوران میانی لاتینی و عربی، لیدن، ۲۰۰۵، ۵۱۱ ص. مجموعه مقالاتی است به قلم نویسندگان مختلف در موضوعات گوناگون منطقی و کلامی به زبان‌های انگلیسی، آلمانی و فرانسوی که زیر نظر رودولف و دومینیک پرلرتدوین و منتشر شده است.

6. (hg. mit Richard Goulet:) *Entre Orient et Occident: La philosophie et la science gréco-romaines dans le monde arabe* (Fondation Hardt, 22-27 août 2010) Vandœuvres-Genève 2011 (Entretiens sur l'antiquité classique. Tome LVII), 406 S.

7. (hg. unter Mitarbeit von Renate Würsch) *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Philosophie in der islamischen Welt. I: 8.-10. Jahrhundert*, Basel 2012, 612 S.

طرح کلی تاریخ فلسفه، فلسفه در جهان اسلام، جلد اول، قرن هشتم تا دهم میلادی، بازل، ۲۰۱۲ م، ۶۱۲ ص.

این کتاب حاوی مجموعه مقالاتی ارزشمند از دانشمندانی چون اولریش رودولف، دیمیتری گوتاس، هانس دایبرو و پیتر آدامسون در باب تاریخ فلسفه در جهان اسلام است که به زبان آلمانی و زیر نظر رودولف منتشر شده است. اثر حاضر بخشی از مجموعه‌ای چهار جلدی است که قرار است با هدف نگارش تاریخ فلسفه اسلامی از آغاز تا دوران حاضر، ادوار مختلف فلسفه اسلامی را از حیث تاریخی تحقیق کند. جلد نخست این مجموعه به بررسی تاریخ فلسفه اسلامی در قرون دوم تا چهارم هجری قمری اختصاص یافته است. جلد دوم آن قرار است به تاریخ فلسفه در قرن پنجم و ششم، جلد سوم به قرن هفتم تا دوازدهم و جلد چهارم به قرن سیزدهم و چهاردهم بپردازد.

8. (hg. Mit Angelika Malinar, Raji C. Steineck u.a.) *What is philosophy? Proceedings of the Conference on philosophy in the Islamic World, India, China and Japan* (Zurich, January 12-17, 2011), Leiden: E.J. Brill (in Vorbereitung).

فلسفه چیست؟ گزارش کنفرانس فلسفه در جهان اسلام، هند، چین و ژاپن. (برگزار شده در: زوریخ، ۱۷ - ۱۲ ژانویه ۲۰۱۱ م)، لیدن، بریل (در دست آماده‌سازی).

افزون بر اینها رودولف مقالات متعددی هم در زمینهٔ فلسفه و کلام اسلامی نگاشته است که البته بیشتر آنها به زبان آلمانی نوشته شده و عناوینشان در صفحهٔ اینترنتی نامبرده قابل دسترسی است.^۳

۳. نگریه به:

<http://www.aoi.uzh.ch/islamwissenschaft/personen/professoren/rudolph/publicationsur.html>.

نسخهٔ انگلیسی آن را در مجلهٔ مطالعات اسلامی دانشگاه آکسفورد^۷ منتشر کرده‌اند که در آن برخی از مزایای کتاب رودولف را برشمرده‌اند. در نوشتار حاضر می‌کوشیم معرفی کوتاهی از کتاب رودولف ارائه کنیم و اهمیت آن را به محققان کلام پژوه گوئیم. پیش از آنکه به معرفی کتاب رودولف بپردازیم بد نیست اشاره‌ای مختصر به فرقهٔ مائریدیه و وضعیتی کنونی

تحقیقات ایرانی دربارهٔ آن داشته باشیم.

«مائریدیه» نام یکی از مهم‌ترین فرقه‌های اهل سنت است که از قرن چهارم هجری قمری تا به امروز در مناطق گسترده‌ای از جهان اسلام پیروان زیادی داشته است. اکنون بخش عمده‌ای از مسلمانان اهل سنت حنفی مذهب ترکیه، چین و هند و بنگلادش و پاکستان و افغانستان و نیز کشورهای آسیای میانه نظیر تاجیکستان و قزاقستان و همچنین حوزهٔ جنوب شرقی آسیا مثل اندونزی و مالزی، به لحاظ کلامی، از پیروان مائریدیه به شمار می‌آیند. نام این مذهب از نام بنیانگذار آن، یعنی ابومنصور مائریدی (م ۳۳۳ ق) زادهٔ روستای مائرید یا مائریت از توابع سمرقند برگرفته شده است. پس از ابومنصور متکلمان برجسته‌ای همچون ابوالیسر یزدوی (م ۴۹۳ ق)، ابوالمؤمن نسفی (م ۵۰۸ ق)، نجم‌الدین نسفی (م ۵۳۷ ق)، نورالدین صابونی (م ۵۸۰ ق)، ابوالبرکات نسفی (م ۷۱۰ ق)، ابن کمال پاشا (م ۹۴۰ ق)، ملا علی قاری (م ۱۰۱۴ ق)، کمال‌الدین بیاضی (م ۱۰۷۸ ق)، شاه ولی‌الله دهلوی (م ۱۱۷۶ ق) و در دوران اخیر عالمانی چون شیخ محمد عبده (م ۱۳۲۳ ق) و شیخ محمد زاهد الکوشری (م ۱۳۷۱ ق) هریک به سهم خود نقش مهمی در تکوین و تکامل مائریدیه و ترویج آن از گذشته تا عصر حاضر در میان مسلمانان ایفا نموده‌اند.

دربارهٔ اندیشه‌های کلامی مائریدیه آثار گوناگونی در چند دههٔ اخیر به زبان عربی منتشر شده است. تصحیح و انتشار شمار زیادی از متون کلامی متکلمان صاحب نام این مکتب نیز در سالیان اخیر زمینهٔ مناسبی برای تحقیق و نگارش در باب این مکتب و عقاید آنها فراهم کرده است. با این وصف در ایران، شوربختانه مائریدیه تاکنون چندان

مورد مطالعه و تحقیق جدی قرار نگرفته است. تنها اثر فارسی شایان ذکر در این عرصه، تا آنجا که می‌دانم، کتاب سودمند «تاریخ و عقاید مائریدیه» تألیف آقای سید لطف‌الله جلالی است^۸ که با وجود فواید بسیاری که دارد به هیچ روی اثری کامل و جامع به شمار نمی‌آید.

کمبود آثار تحقیقی دربارهٔ مائریدیه به زبان فارسی موجب شده است که بسیاری از دانش‌پژوهان و محققان علوم اسلامی ما شناخت درستی، حتی در سطح اجمالی با مختصات عقیدتی این فرقه مهم اسلامی نداشته باشند. این ناآگاهی و کم‌اطلاعی چنان در بین جامعهٔ علمی دینی ما شایع است که حتی برخی از نویسندگان نامدار و محققان پرکار ما، از ممیزات اعتقادی این فرقه با اشاعره غفلت ورزیده و آثار نویسندگان مائریدی را نگاشته‌هایی بر مسلک اشاعره معرفی کرده‌اند. برای نمونه آقای دکتر علی اصغر حلبی - که کوشش‌هایشان در خدمت به میراث اسلامی مشکور باد - در ترجمه‌ای که اخیراً از شرح العقائد النسفیة سعدالدین تفتازانی ارائه کرده‌اند؛ در مقدمهٔ کتاب، متن العقائد النسفیة نگاشتهٔ نجم‌الدین نسفی سمرقندی را «نخستین صورت مختصر عقاید اهل سنت بنابر مذهب اشعری» معرفی کرده‌اند؛^۹ در حالی که بی‌تردید العقائد النسفیة نسفی، متنی کلامی، متعلق به مکتب مائریدیه است و به هیچ روی ممکن نیست متنی اشعری پنداشته شود. نمونهٔ دیگر اشتباهی است که فصحیح دانشمند رسالهٔ لطائف الأذکار ابن مازه (د. ۵۶۶ هـ)، آقای دکتر رسول جعفریان در تشخیص گونهٔ اعتقادنامهٔ مندرج در آغاز این رساله مرتکب شده^{۱۰} و این اعتقادنامهٔ مائریدی را رساله‌ای اعتقادی بر مسلک اشاعره دانسته‌اند.^{۱۱}

این نمونه‌ها و موارد بسیار دیگری که در نوشتارهای بعضی نویسندگان ما دیده می‌شود، همگی حاکی از آن است که بسیاری از محققان ایرانی هنوز هم شناخت درستی از مختصات عقیدتی مائریدیه و ممیزات آنها از اشاعره پیدا نکرده‌اند. گرچه مشابهِت‌های قابل توجه مواضع اعتقادی و کلامی مائریدیه با اشاعره ممکن است زمینهٔ بروز این‌گونه اشتباهات را فراهم آورد، ولی توجه به اختلافات اعتقادی میان این دو فرقه و ممیزات کلامی هریک از آنها می‌تواند مانع تکرار این‌گونه اشتباهات شود. اصولاً لحاظ همین همسانی‌های بسیار میان دیدگاه‌های کلامی اشاعره و مائریدیه و لزوم تفکیک میان آنها بوده که برخی از دانشوران مسلمان را متقاعد به نگارش رساله‌هایی در تبیین مواضع تشابه و اختلاف عقیدتی

۸. سید لطف‌الله جلالی؛ تاریخ و عقاید مائریدیه؛ قم؛ نشر ادیان، ۱۳۸۶ ش.

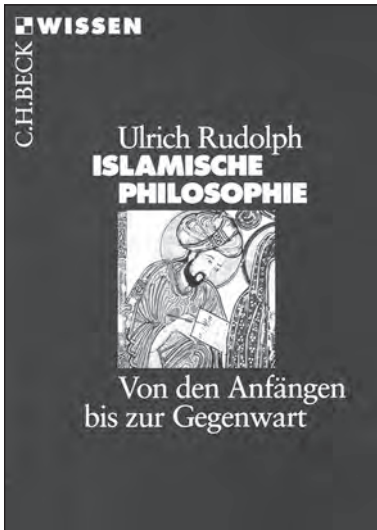
۹. نگریسد: عقاید نسفیة و شرح آن؛ ترجمه و توضیح و تصحیح؛ دکتر علی اصغر حلبی و همکاری مهناز صفائی؛ تهران؛ انتشارات زوار، ۱۳۹۳ ش، ص ۸.

۱۰. نگریسد: لطائف الأذکار للحضار والسفار فی المناسک والأداب؛ شمس‌الدین محمد بن عمر ابن مازه؛ تصحیح؛ رسول جعفریان؛ تهران؛ نشر علم، ۱۳۹۲ ش، ص ۳۸.

۱۱. دربارهٔ اشتباه مصحح یاد شده و همچنین شواهد دال بر مائریدی بودن ماهیت این رساله نگریسد به یادداشت آقای دکتر حسن انصاری با عنوان «یک اعتقادنامه جدید مائریدی به زبان فارسی؛ لطائف الأذکار» منتشر شده در سایت کتابان به نشانی:

http://ansari.kateban.com/post/2621

7. Taneli Kukkonen, a book review of "al-Māturidī and the Development of Sunni Theology in Samarkand By Ulrich Rudolph, translated by Rodrigo Adem", *Journal of Islamic Studies* (2015) pp. 1 of 3.

کوشیده است در ابتدا تصاویر مختلفی را که از مائریدی در منابع مختلف به عنوان متکلمی پیرو ابوحنیفه یا در نگاهی دیگر به عنوان همتای شرقی اشعری ارائه شده است بیان کند و سپس گزارشی از تحقیقات صورت گرفته دربارهٔ مائریدی و مکتب او عرضه نماید. در بخش اول با عنوان «احوال و تاریخ مقدماتی: سنت حنفی در شمال شرقی ایران» نویسنده در سه قسمت

به مباحث زیر پرداخته است (ص ۱۲۴ - ۲۳):

۱. بنیانگذاری و تأسیس کلام حنفی در قرن دوم و آغاز قرن سوم هجری قمری.
۲. گسترش کلام حنفی در قرن سوم هجری.
۳. وضعیت دانش کلام در دوران مائریدی.

در بخش دوم زیر عنوان «برآمدن (ظهور) مائریدی»، در سه قسمت زندگی و فعالیت کلامی ابومنصور مائریدی (شامل معرفی گزارش‌های تراجمی دربارهٔ مائریدی، استادان و شاگردان او)، رقبای کلامی وی، خاصه معتزله و نگاشته‌های مفقود و موجود او بررسی شده است (ص ۲۰۰ - ۱۲۵).

اما در بخش سوم کتاب تحت عنوان «کلام مائریدی»، نویسنده در قالب دو قسمت به بررسی ساختار و منابع کتاب التوحید مائریدی و ارائهٔ طرحی کلی از تعالیم مائریدی دربارهٔ جهان، خدا و انسان و در نهایت نحوهٔ تکوین مکتب کلامی جدیدی به نام مائریدی به دست او پرداخته است (ص ۳۱۲ - ۲۳۱).

سرانجام در قسمت پایانی کتاب ملاحظات نهایی مؤلف مجال طرح یافته است که در آن به طور خلاصه دیدگاه‌های وی در باب جایگاه مائریدی در کلام اسلامی، ارتباط او با ابوحنیفه و نیز با اشعری و شکل‌گیری مائریدی ذکر شده است (ص ۳۲۴ - ۳۱۳).

کتاب یک ضمیمه هم دارد (ص ۳۳۱ - ۳۲۵) که نویسنده در آن متون ناموثق و غیراصیلی که به غلط به ابومنصور مائریدی نسبت داده شده - مثل شرح الفقه الاکبر، رساله فی العقائد، رساله فیما لایجوز الوقف علیها - و همچنین متنی مشکوک الانتساب به وی به نام فوائد را بررسیده و به دلایل عدم وثاقت یا مشکوک الانتساب بودن آنها اشاره کرده است. کتابنامه (ص ۳۴۸ - ۳۳۲) و نمایه‌های اعلام، فرقی و مذاهب

میان این دو مکتب کرده است. در این زمینه برای مثال، می‌توان به رسالهٔ «الروضه البهیة فیما بین الأشاعرة و المائریدیة»^{۱۲} نگاشته ابو عذبه حسن بن عبدالمحسن (تألیف شده در نهم رمضان المبارک سال ۱۰۲۵ق) و رسالهٔ نظم الفوائد و جمع الفوائد (فی بیان المسائل التي وقع فیها الاختلاف بین المائریدیة و الأشعریة فی العقائد)^{۱۳} تألیف عبدالرحیم بن علی مشهور به شیخ زاده و مسائل الاختلاف بین الأشاعرة و المائریدیة^{۱۴} از ابن کمال پاشا (م ۹۴۰ق) اشاره کرد.

اکنون با توجه به اینکه امروز تعداد زیادی از اهل سنت پیرو مکتب مائریدی هستند، آشنایی دقیق با تاریخ و معتقدات این مکتب ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. در این راستا به طور حتم ترجمهٔ آثاری مثل کتاب «مائریدی و گسترش کلام اهل سنت در سمرقند» به قلم اولریش رودولف که به دقت زوایای مختلف تاریخی و کلامی مکتب مائریدی در قرون نخستین را کاویده است، می‌تواند تا اندازه زیادی کمبودهای تحقیقاتی ما در زبان فارسی را جبران نماید. چنان که گفتیم در بیشتر مقالات و کتاب‌هایی که امروز در این زمینه نوشته می‌شود، از این اثر به عنوان یک پژوهش مرجع و نمونه در موضوع پیشگفته نام برده شده و همین امر لزوم ترجمهٔ آن به زبان فارسی و استفاده محققان ایرانی از آن را به خوبی نشان می‌دهد.

اما بپردازیم به معرفی کتاب رودولف دربارهٔ مائریدی:

آن‌گونه که پیش‌تر بیان شد، کتاب «مائریدی و گسترش کلام اهل سنت در سمرقند» در اصل به زبان آلمانی نگاشته شده و به تازگی زیر نظر خود نویسندهٔ آن، به همت ژدیگوآدم به انگلیسی برگردانده شده است. با وجود اینکه از زمان انتشار اصل کتاب به زبان آلمانی تا هنگام چاپ ترجمهٔ انگلیسی آن حدود هجده سال فاصله شده، تغییراتی که از سوی نویسندهٔ آن در نسخهٔ ترجمه انگلیسی اثر اعمال شده اندک و جزئی است. برخی از این تغییرات جزئی که عمدتاً مربوط به پاورقی‌ها، انجام برخی تصحیحات، اضافه شدن پاره‌ای ارجاعات و همچنین ضمائم کتاب می‌شود را رودولف در مقدمهٔ کوتاه خود بر ترجمهٔ انگلیسی کتاب و نیز تالیلی که در مقالهٔ کتاب‌گزارانهٔ خود در باب این کتاب بیان کرده‌اند.

به لحاظ ساختاری کتاب «مائریدی و گسترش کلام اهل سنت در سمرقند» شامل یک مقدمه، سه فصل (بخش) در قالب هشت قسمت، ملاحظات نهایی (نتیجه‌گیری)، یک ضمیمه، کتابنامه و نمایه‌های چندگانه است. در مقدمهٔ کتاب (ص ۲۰ - ۱) رودولف

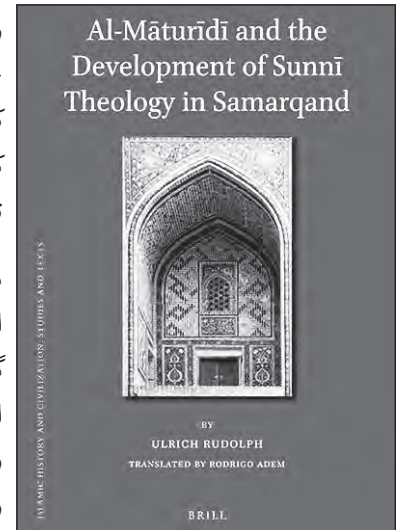
۱۲. الروضة البهیة فیما بین الأشاعرة و المائریدیة؛ للعلامة حسن بن عبدالمحسن المشهور بأبی عذبه؛ حیدرآباد دکن: مطبعة دائرة المعارف النظامیة، ۱۳۲۲ق.

۱۳. نظم الفوائد و جمع الفوائد؛ عبدالرحیم بن علی المشهور بشیخ زاده؛ الطبعة الأولى، مصر: المطبعة الأدبیة، ۱۳۱۷ق.

۱۴. مسائل الاختلاف بین الأشاعرة و المائریدیة؛ ابن کمال پاشا شمس‌الدین احمد بن سلیمان؛ شرح: سعید عبداللطیف فودة، دارالفتح للدراسات والنشر؛ الأردن؛ الطبعة الثانية، ۱۴۳۲ق.

و اصطلاحات عربی (ص ۳۶۲ - ۳۴۹) دیگر بخش‌های پایانی کتاب «مائریدی و گسترش کلام اهل سنت در سمرقند» را تشکیل می‌دهد.

در یک نگاه کلی به کتاب، اولریش رودولف در این اثر گرانسنگ به خوبی توانسته است وجوه گوناگون کلامی و اعتقادی مذهب حنفیه و فرقه مائریدیه در قرون نخستین را بکاود و ضمن بیان خصیصه‌های اعتقادی مائریدیه، جایگاه مائریدی و مکتب او را در کلام اهل سنت و تاریخ کلام اسلامی تبیین نماید. کتاب رودولف همچنین می‌تواند تک‌نگاشتی معتبر و جامع دربارهٔ احوال و آثار و آراء ابومنصور مائریدی در نظر گرفته شود. اگرچه از تاریخ نگارش این اثر زمانی قریب به بیست سال می‌گذرد، ولی چنان‌که تائلی کُکانین هم خاطرنشان کرده است، این اثر همچنان طراوت و تازگی خود را حفظ کرده و احتمالاً برای مدّت‌های زیادی همچنان مأخذی دست‌اول در شناخت مائریدیه باقی خواهد ماند. این ماندگاری نه فقط به دلیل محتوای این کتاب، بلکه به سبب الگوی نوینی است که رودولف در آن برای بررسی تاریخ عقلانی تفکر

اسلامی در قرون نخستین ارائه کرده است.^{۱۵}

با توجه به اهمیت شایان توجه تک‌نگاشت رودولف دربارهٔ مائریدی که به عقیدهٔ برخی اکنون مهم‌ترین اثر تحقیقی دربارهٔ زوایای مختلف اندیشه و حیات مائریدی و ابعاد مختلف تاریخی و کلامی فرقه مائریدیه به حساب می‌آید، راقم این سطور اقدام به ترجمهٔ این اثر کرده است و امیدوار است بتواند برگردان فارسی کتاب را از روی ترجمهٔ انگلیسی آن در آینده نزدیک منتشر سازد.

15. Taneli Kukkonen, a book review of "al-Māturīdī and the Development of Sunnī Theology in Samarkand By Ulrich Rudolph, translated by Rodrigo Adem", *Journal of Islamic Studies* (2015), p 3.